

Øm Klosters
Vänner

Nyhedsbrev
Nr. 13

2010

Øm Kloster
Museum

Øm Klosters Venner

Bestyrelsen

Jørgen Højland (formand)
Odinsvej 2, 8680 Ry
Tlf. 86 89 33 35
jhoejland@post.tele.dk

Eva Jensen (næstformand)
Fæstibakke 9, Gl. Rye, 8680 Ry
Tlf. 86 89 82 16
knud.eva@jensen.mail.dk

Ingeborg Doktor (sekretær)
Thorsvej 37, 8680 Ry
Tlf. 86 89 25 34
ingeborg@k-doktor.dk

Torben Christensen (kasserer)
Ry Boghandel, 8680 Ry
Postgiro 919-7583
Tlf. 86 89 32 74
7333@bogpost.dk

Jan Bech Andersen
Ægirsvej 3, 8680 Ry
Tlf. 86 89 23 48
janbandersen@hotmail.com

Susanne Gram
Ingerslevvænget 5, 8310 Tranbjerg J
Tlf. 86 29 44 41
moessng@hum.au.dk

Tove Tindall
Isagervej 23C, 2. sal lejl. 2, 8680 Ry
Tlf. 21 36 06 95
tovetindall@hotmail.com

Ruth Baunsgaard (sup.)
Randersvej 55 c, 8680 Ry
Tlf. 86 89 13 45

Hans Krongaard Kristensen (sup.)
Gl. Brunshåbvej 7, 8800 Viborg
Tlf. 86 63 96 28
markhkk@hum.au.dk

Redaktion

Ingeborg Doktor
Lene Møllerup
Susanne Gram
Tove Tindall
Bent Koed Doktor (prepress)

Nyhedsbrevet udsendes af museumsforeningen *Øm Klosters Venner*, der er en sammenslutning af personer med interesse for klostrets historie og museets virke.

Indhold

Kviksølv i knogler	3
Sorø Kloster	7
Generalforsamling i sne	13
Kontakt via E-mail	14
Formandens beretning	15
Sommerudflugt til Sorø	17
Estland, tur - retur	19
Klosterhaven renoveres	24
Skanderborgs kirker	25
Ave Marie i Gl. Rye Kirke	27
Kalender for 2010	<i>Bagsiden</i>

Besøg Øm Kloster Museum og bliv medlem af museumsforeningen Øm Klosters Venner

Vær medlem et år for 100,- kr. eller hele husstanden for 150,- kr. Kvitteringen er samtidig årskort til museum og ruinpark.

Øm Klosters Venner

Munkevej 8, Emborg, 8680 Ry

tlf. 86 89 81 94

www.klostermuseet.dk

medlemskab på postgiro 919-7583

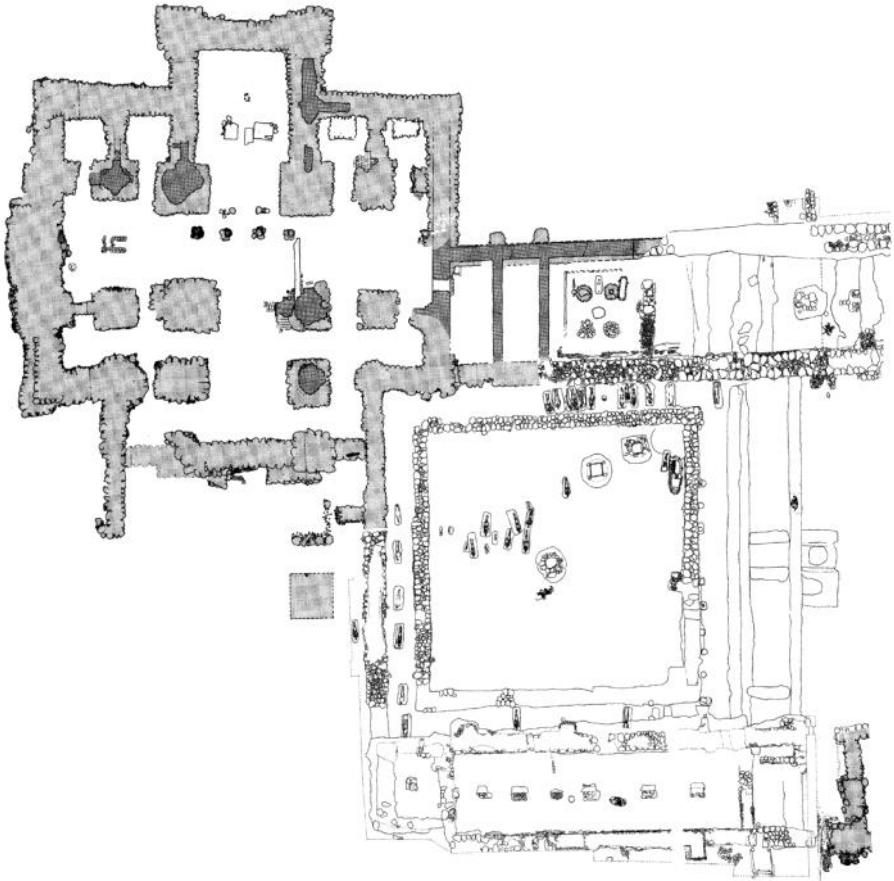
Forsiden: Øm klostrets klokke i dag i Hesselager kirke på Fyn. Klokken er støbt af Johannes Petri, Slagelse i 1490. På klokken er en indskrift, der oversat fra latin lyder:
"Broder Christiern, abbed for den kære ø, har ladet mig udføre i Herrens år 1490".

Fotos: Øm Kloster Museums Arkiv / Lene Møllerup / Bent Koed (medmindre andet er nævnt)

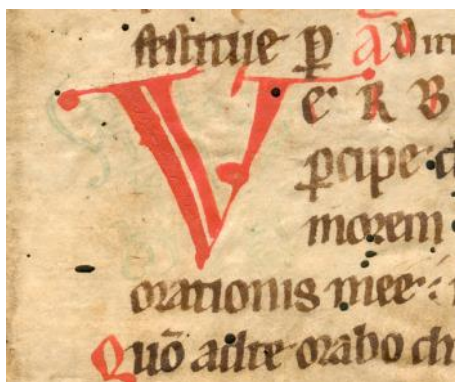
Kviksølv i knogler – Eller Rosens Navn

Af Kaare Lund Rasmussen, lektor, dr. scient., Institut for Fysik og Kemi, Syddansk Universitet

I middelalderen var klostrene hjemsted for langt størstedelen af den akademiske aktivitet i Danmark. Det var her man læste og kopierede de relativt få bøger, man rådede over på dette tidspunkt. Indtil bogtrykkerkunsten blev opfundet af Gutenberg omkring år 1500, var alle bøger skrevet i hånden. Den lang-

Figur 1. Plan over Øm cistercienserkloster. Man ser munkenes begravelser i korsgangen. (Kilde: Øm Kloster, 2003, Red. B. Gregersen & C.S.Jensen)

Figur 2. Manuskript fra et fransk kloster, ca. 1250 AD. Farvepigmentet i det røde blæk er cinnober, HgS. Foto: Kaare Lund Rasmussen.

måtte ikke illuminere med farvestrålende billeder, selvom de var nok så kristelige. Men cistercienserne måtte dog gerne anvende farvede begyndelsesbogstaver ved start på nyt afsnit eller nyt kapitel. Ser man nærmere på de middelalderlige manuskripter, så er det tydeligt, at der ofte anvendes tre farver: en klar blå, en mørk rød og en klar nærmest murstensfarvet rød. Kemiske analyser viser, at den sidstnævnte er fremstillet af mineralet *cinnober* – eller kviksølvulfid (i kemikersprog kaldet HgS). Cinnober er siden jernalderen i 400-tallet f.Kr. udvundet i et stort kompleks af miner ved Almaden, ca. 225 km syd for Madrid i Spanien. Herfra har man op gennem middelalderen eksporteret cinnober til hele den kendte verden, også til det fjerne Danmark er det nået. Det er således overvejende sandsynligt, at munkene i Øm Klosters scriptorium har siddet med morter og pistil og knust cinnoberkrystaller fra Spanien, for derefter at blande det knuste farvepigment med et flusmiddel og et bindemiddel. Med "radiumpigerne" fra 1920'ernes USA i tankerne - dem der maledede selvlysende ure med radioaktiv maling og herved pådrog sig læbecancer, kan man nemt forestille sig, hvorledes munkene har siddet og slikket på penslen med den cinnoberrøde maling for at få spidset penslens hår tilstrækkeligt til at lave et flot og præcist bogstav – til egen tilfredsstillelse og Guds ære. Man kunne således godt forestille sig, at netop de munke, der havde adgang til scriptoriet, ville være udsat for en høj kviksølvbelastning.

Kviksølv er et meget giftigt stof. Giftigheden afhænger ganske vist meget af, præcis hvilken kemisk form kviksølvet befinder sig på. Men ved hjælp af bakterier og mangel på ilt kan så at sige alle former for kviksølv omdannes til

sommelige tilblivelsesproces for de håndskrevne bøger satte overvældende begrænsninger på udbredelsen og dermed tilgængeligheden af det skrevne ord. På cistercienserklosteret i Øm ikke alene læste og kopierede man bøger, man skrev dem også. Således er *Øm Klosterhistorie* fra 1207 overleveret til os i dag, hvor denne kostelige bog kan ses på det Kongelige Bibliotek i København.

De forskellige klosterordner havde forskellige regler for, hvordan håndskrifterne måtte se ud med hensyn til udsmykning. Cistercienserne

den mest giftige form – metylkviksølv. Andre former, f.eks. metallisk kviksølv på dampform eller kviksølvnitrat, er dog også meget giftige. Dette faktum, at kviksølv er så giftigt, har man kendt og forstået at udnytte allerede i middelalderen. Nærlig i behandlingen af den smitsomme sygdom syfilis. Syfilis skyldes en bakterie, der formodentlig først er kommet til Europa efter Columbus' opdagelse af Amerika. I hvert fald ser vi sygdommen første gang omkring år 1500. Indgiver man kviksølv til en patient, der lider af syfilis, så er der en rigtig god mulighed for at slå bakterien ihjel og dermed kurere patienten. Selvfølgelig skal patienten ikke have for meget kviksølv – kun nok til at slå bakterierne ihjel – ikke patienten selv. Men det er jo ikke så forskelligt fra den medicin, der gives i vore dage – også den kan nemt overdoseres. Fra mange kilder ved vi, at man i senmiddelalderen anvendte kviksølv til behandling af syfilis på flere af landets klostre. Kviksølv blev brugt langt op i tiden, f.eks. kom Karen Blixen hjem fra sin afrikanske farm for at blive behandlet med kviksølvpræparater i Danmark.

Mange klostre havde allerede fra tidlig middelalder en hospitalsfunktion, der egentlig var tænkt til behandling af brødrene, således at klosteret kunne overleve og ikke blive affolket, også gennem tider med svær sygdom. Nogle klosterordener udstrakte denne behandlingsfacilitet til også at omfatte syge mennesker, der meldte sig ved klosterets dør. Måske hjalp det også nogle steder, hvis den syge kunne erlægge en skilling som betaling.

Som det fremgår af ovenstående, kunne munkene i Øm blive udsat for kviksølv ad mindst to veje – ved arbejde i scriptoriet eller ved arbejde i hospitalet. Man kunne nemt tro, at det ville være helt umuligt at efterprøve sådanne teorier i praksis, og at man derfor på forhånd bedst kunne karakterisere dem som ren spekulation. Men teorierne *kan* faktisk efterprøves, og en forskergruppe med deltagelse af middelalderarkæolog Hans Krøngård Kristensen fra Institut for Middelalder og Renæssancearkæologi, Moesgård, retsmedicin og

SCRIPTORIUM MONK AT WORK. (From *Lacroix*.)

Figur 3. Munk ved arbejdet i scriptoriet. Man læste og kopierede bøger. I særlige tilfælde forfattede man også bøger (Kilde: Blades, William: "Pentateuch of Printing with a chapter on Judges (1891).

antropolog Jesper Lier Boldsen, Syddansk Universitet og undertegnende, der er kemiker på Syddansk Universitet, har netop sammen med en stribe dygtige studerende fået trykt en videnskabelig artikel, hvori vi ved hjælp af kemiske analyser løfter lidt af sløret for, hvad der skete i Øm Kloster for 700 år siden.

Det vi har gjort, er at måle kviksølvindholdet i to sæt af prøver af menneskeknogler fra Øm Kloster – den ene gruppe fra lægmandskirkegården – den anden fra klosterets korsgang. Begravelserne i korsgangen er sandsynligvis munke fra klosteret, mens begravelseerne på lægmandskirkegården er mennesker udefra, der har søgt til klosteret i deres sidste tid i jordelivet, og dernæst har ladet sig stede til hvile på lægmandskirkegården, for derved at få del i munkenes velsignelse i tiden fremover. På lægmandskirkegården er således *ikke* tale om munke, men om almindelige mennesker fra omegnen. Ideen med at tage prøver fra lægmandskirkegården er, at disse formodentlig ikke har været udsat for kviksølv i samme grad som munkene. I givet fald kun, hvis de har haft spedalskhed eller syfilis. Blandt munkene, derimod, kunne vi forvente at finde individer, der enten havde haft deres daglige gang i scriptoriet eller i hospitalet.

Vore måledata viser, at ingen fra lægmandskirkegården uden tegn på spedalskhed var eksponeret for kviksølv i løbet af deres liv. Blandt munkene, derimod, viste 4 ud af 13 individer i undersøgelsen et stærkt forhøjet indhold af kviksølv. Det tolker vi på den måde, at disse 4, der alle havde mere end 100 nano-gram kviksølv per gram knogle, på et eller andet tidspunkt i deres liv har været udsat for nærkontakt med kviksølv. Om det skyldes arbejde i scriptoriet eller i hospitalet, kan vi desværre ikke afgøre. Men uanset hvilket af de to alternativer, der er det rigtige, så er det fascinerende, at vi nu – 500-800 år efter – kan finde ud af, hvilke rum i klosteret de enkelte munke har arbejdet i. Ud fra et historisk synspunkt er det også interessant, at man på denne måde kan 'tælle', hvor mange af munkene der var optaget af bestemte gerninger i klosteret.

Denne undersøgelse er et godt eksempel på, at der i dag finder en meget frugtbar vekselvirkning sted mellem kemi og fysik på den ene side og historie, arkæologi og teologi på den anden side. Humaniora og naturvidenskab giver hinanden mange indsigter, når man tillader sig at tale sammen

Sorø Kloster

Af Ingeborg Doktor

Sorø Kloster adskiller sig fra de andre cistercienserklostre på flere punkter. Det har helt fra oprettelsen ikke haft eget navn, udover stednavnet Sorø. Det blev færdigbygget i løbet af en generation i fuld skala, og det blev gravkirke for den mægtigste slægt i Danmark, efter kongeslægten.

Slægten var Hviderne, som ejede det meste af Sjælland og hvis kerneland netop var centreret omkring Sorø. Til denne slægt hørte Absalon, yngre bror til Esbern Snare og fosterbror til Valdemar den Store. Senere Biskop i Roskilde og Ærkebiskop i Lund. Hans meget store formue blev i stort omfang testamenteret til klosteret i Sorø. Men det var først og fremmest gennem de store summer, han gav til klosteret hele sit liv, at det blev muligt at bygge så hurtigt, og som vi skal se, med de nyeste moderne materialer og teknikker.

Begyndelsen var et benediktinerkloster, som blev oprettet af Skjalm Hvides sønner, han var Absalons farfar og slægtens grundlægger. Dette kloster var sunket ned i vantrivsel, og da den nye vækkelse, som cistercienserne var, kom til landet, tog Absalon konsekvensen og oprettede på holmen ved Sorø sø i 1162 et nyt cistercienserkloster.

Munkene kom fra Esrom kloster og stammede dermed fra Clairvaux linjen. Munkene overtog de bygninger, som benediktinerne havde efterladt, og gik med store donationer i ryggen straks i gang med byggeriet af et helt nyt kloster.

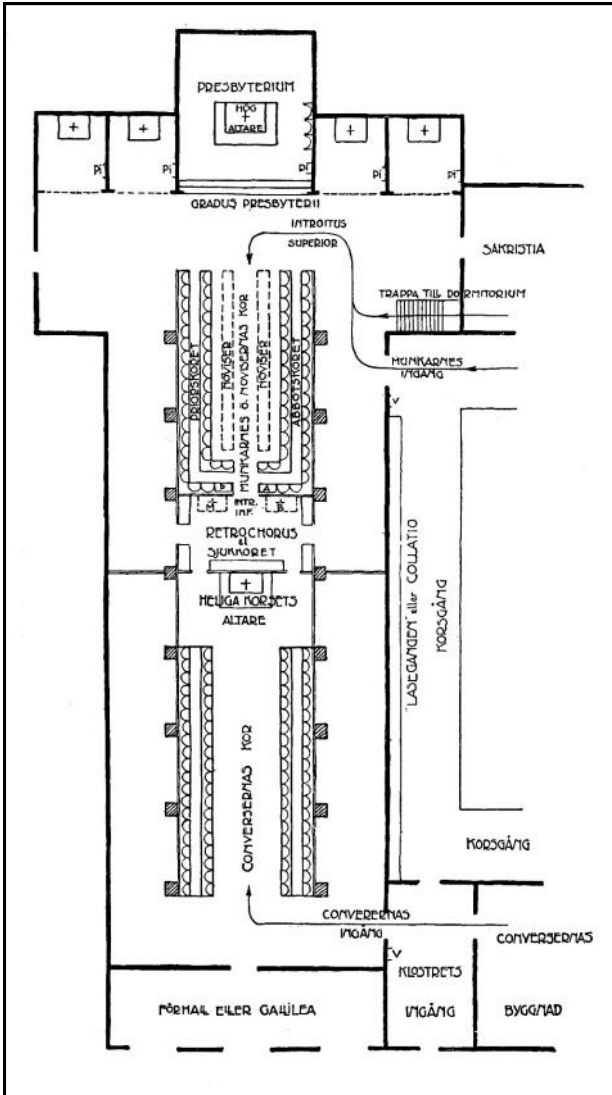
Af dette kloster står kirken tilbage som den mest fuldt udbyggede i Danmark og med den helt klare indretning efter de normer, som cistercienserne fulgte. Grundplanen viser opbygningen med højkor, viet til jomfru Maria og sidealtre viet til ordenshelgerne Benedikt og Bernhard, Johannes evangelisten, Johannes døberen og apostlene Peter og Paulus.

Munkekoret lå midt i kirken, og i søndre korsarm befandt dormitorietrappen sig. Den førte direkte op til munkenes sovesal, og herfra kunne de nemt gå ned til den meget tidlige tidebøn. Trappen står tilbage i kirken, men fører ingen steder hen. Neden for munkekoret er lægbrødrenes kor, der havde sit eget alter viet til det hellige kors. Afslutningen udgjordes af en lille forhal, hvor menigmand kunne overvære messen i lægbrødrenes kor. Se figur 1

Klosterporten er også bevaret, den er samtidig med kirken og desuden er der en lille rest af klosteret i tilknytning til porten. Porten er i to stokværk og undersøgelser har vist, at den er fra ca. 1200. I den lille tilbygning tyder indret-

ningen på, at der har været et lille kapel, desværre er bygningen hårdhændet restaureret. Mod kirkens sydøstlige hjørne er en lille del af den østre klosterfløj bevaret. Rummene blev efter reformationen indrettet til gravkapeller for to adelsslægter og således bevaret for eftertiden. Uden for kirken i et lille anlæg står forskellige søjler, som stammer fra klosteret, men desværre er de her uden for deres sammenhæng

Da Sorø Akademi blev dannet, overtog det klosterbygningerne og rev ned, ombyggede og omlagde efter behov. Et lille stykke af kirkegårds-muren står også tilbage. Ved arkæologiske udgravninger er der desuden fundet rester af to middelalderlige teglovne tæt på klosteret. En plads til behandling af fisk i middelalderen viser en næsten industrimæssig udnyttelse af fisk, som formentlig har gået i fiskegårde i nærheden. Som alle klostre havde Sorø et stort bibliotek, ja ydermere en berømt skriver, Saxo, som skrev *Gestae Danorum*, danskernes bedrifter, den første danmarkshistorie. Heri fik hvidslægten en fornem placering. På Nationalmuseet befinder en bog sig med en inskription, der henviser til Absalon selv. Denne bog

Figur 1. Grundplan af en cistercienserkirke.
Kilde: Vilh. Lorenzen 1941

tilhører Vor Frue Kloster i Sorø, en gave fra hr. Absalon, ærkebiskop i Lund. Naturligvis skrevet på latin. Indtil Københavns brand i 1728 fandtes en tilsvarende bog i nationalarkivet.

Starttidspunktet på byggeriet er lidt usikkert, men formentlig blev kirken påbegyndt efter 1164, hvor abbed Simon tiltrådte og virkede til sin død i 1187. Han står altså som den formelle bygherre, men den egentlige var Absalon, der også fik den centrale ærefulde grav midt i højkoret. Kirken er bygget i det helt nye materiale brændte teglsten, en teknik udviklet i Lombardiet, Norditalien, og da materialet også giver en anden byggeteknik end kvadersten, må der have været en del murere og mestre sydfra, som samtidigt har oplært danske murere. Byggestilen er rent romansk, med kvadratet som den bærende form og rundbuer over alle vinduer og døre. Lofterne ved man desværre ikke nok om, da kirken i 1247 blev ramt af en voldsom brand, så de nuværende hvælvinger stammer fra istandsættelsen, der fulgte efter branden. Hvælvingerne i koret og tværskibet holdt ganske vist men styrtede desværre ned i 1600-tallet og er således meget senere. Gulvene var dekorerede med glaserede fliser, de ældst kendte i Danmark. De kan nu ses i Sorø Museum og på Nationalmuseet. Samtidigt med at Sorø kirke blev bygget, blev der bygget tilsvarende stort i Ringsted, hvor Skt. Bendts kirke også blev bygget med den nye teglstensteknik, og det har været diskuteret, hvordan de to byggerier forholder sig til hinanden, både i alder og i teknisk henseende. Byggeriet med det nye materiale smittede lynhurtigt af på egnens kirker, f. eks. Bjernede, som halvt oppe skifter fra sten til tegl. Denne kirke var som alle i området bygget af et medlem af slægten, og man mener, at over halvfjerds kirker på Sjælland skylder Hviderne deres eksistens.

Som altid startede man i øst og byggede efter forskrifterne, dvs. ingen apsis. Tværskibet med de fire sidealtre og korsskæringen blev opført ret hurtigt, og det er interessant, at skønt byggeriet forløb uden pauser, er der en stor variation i søjlebasen og pillernes konstruktion, man har udforsket det nye materials muligheder. Skibet er bygget med sideskibe og får sit lys gennem højtsiddende rundbuede vinduer, den eneste uregelmæssighed er to tætsiddende rundbuede vinduer tæt på korsskæringen. Over korsskæringen var der i middelalderen en tagrytter, den nuværende er opført i 1872. Tagspærene er delvis fra 1247.

Sorø klosterkirke havde allerede fra sin opførelse det dobbelte formål at være kirke for en munkeorden og gravkirke for den mægtigste adelsslægt i landet. Derfor måtte munkene give køb på deres regel om, at kvinder ikke måtte komme inden for murene, døde eller levende. Allerede i det første slægtled blev Absalons fæster Cecilie gravsat i lægbrødrenes kor, og ganske kort efter blev Esbern Snares to første koner placeret i munkekoret. Absalons forældre,

Asser Rig og fru Inge, fik også deres hvilested der, sammen med farfaderen Skjalm Hvide. Det vil føre for vidt at nævne alle medlemmer af den store slægt, men navnene er kendt gennem det register, der beskrev gravlæggelser og gaver, som munkene førte. Originalen brændte desværre i 1813.

Af de mange middelaldergravsten skal kun nævnes Absalons, som i virkeligheden er en renæssancesten, udført på kanten af reformationen. Undersøgelsen, og nedlæggelsen af en ny sten i tidens smag, fandt sted i 1536, selve reformationsåret, i overværelse af Christian d. 3. og Peder Palladius, reformationens hovedaktører, også abbed Henrik Tornekran var til stede. Våbenskjoldet ved hans fod viser den datidige fortolkning af hvidernes våben med et hjortegevir som det centrale element. Dette våbenskjold ses i forskellige udformninger flere steder i den store skjoldefrise, som løber i kirken, startende i koret. Den indeholder skjolde fra den vidt forgrenede slægt, og blev påbegyndt allerede i 1200-tallet. Der var i øvrigt i senmiddelalderen flere kalkmalerier, som fungerede som alterstykker til små sidealtre nede i skibet. Endnu engang ser vi, at cistercienserne har bøjet deres regler lidt, de forbød nemlig udsmykning af kirken og vel i særdeleshed verdslige skjolde. Absalons grav blev igen åbnet i 1827 og 1947. Fra graven er optaget bisperingen og alterkalken, som han holdt i sine hænder, da han blev gravsat, desuden tekstilrester og en delvis itugået blyplade, der viser, at graven tilhører Absalon. Ring, alterkalk og blyplade er nu udstillet i Sorø, resten er på Nationalmuseet. En ægte grav fra middelalderen er derimod det delvis ødelagte gravmonument over Kristoffer d. 2. og dronning Eufemia samt en af deres døtre. Også resterne af et gravmonument over Valdemar Atterdag befinder sig i kirken. Ingen af de to monumenter står på deres oprindelige plads. De er flere gange blevet flyttet og blev begge ødelagt, da højkorets buer styrtede ned i 1651. De er nu placeret i højkoret, bag altertavlen, med kong Olufs sten imellem sig. Dronning Margrethe I. ønskede også at ligge i kirken, hvor hendes far og søn lå, men hendes lig blev på dramatisk vis stjålet og bragt til Roskilde. Skønt delvist ødelagte viser disse monumenter den håndværksmæssige kunnen og smag, som var fremherskende, da de blev skabt. De store lysesager, som står ved monumenterne, er senmiddelalderlige og bragt sammen fra forskellige steder i kirken.

Af inventaret fra den gamle klosterkirke er en del bevaret. Det mest interessante er uden tvivl det store korbuekrucifiks (se figur 2), der er fra tiden omkring 1247, hvor kirken efter brand blev istandsat. Det er skåret ud af et stykke træ med Kristus som lavt relief, og har for hver ende et evangelistsymbol, og nederst et madonnamotiv. I rammen om hele krucifikset er såkaldte ædelstenshuller, måske har farvet glas eller ædelsten? udsmykket korset i gotikkens tid. Her i landet er det et enestående kors, og de nærmeste forbilleder er

fra Frankrig.

Endnu et stort krucifiks er bevaret, denne gang fra klosterets allersidste tid. Det var Claus Bergs værksted, der i 1527 leverede et nyt krucifiks, - munkene har formentlig oplevet det gamle, enkle som helt umoderne. Som andre arbejder fra dette værksted er det et imponerende billedskærerarbejde. Det er otte meter højt og dermed det største i Danmark.

Fra den tidlige middelalder er også bevaret et relikvieskrin. Det er et emalje-arbejde, sandsynligvis fra Frankrig. Hvor det har stået, er ikke helt klart, men det er et vigtigt stykke inventar, for her er vi ved kernen af indholdet i de mange daglige tidebønner, som munkene afholdt for at bede helgenen om hjælp og forbøn hos Gud, og lovprisning og tak for det liv som helgenen havde levet, til alles bedste. Udsmykningen på skrinet er scener fra den helgens liv, af hvis jordiske rester en lille del er gemt i skrinet. Skrinet er meget sjældent og befinder sig på Nationalmuseet. Det vides, at Absalon fra klosterets begyndelse gav et relikvie skrin i sølv. Der vides intet om dets skæbne.

To store jernbeslåede kister er også fra middelalderen og vidner om den soliditet, der herskede i klosteret. Den ældste kiste er fra ca. 1400, den yngste fra ca. 1500.

Figur 2, korbuekrucifiks

Et skab fra 1525 med sengotiske udskæringer i den nedre del og renæssanceudskeæringer i den øvre del har udgjort et relikvieskab. Skabet bærer en latinsk indskrift hvis mening er:

"Vi, Victor, en af de ubetvingelige martyrfæller, og møen Sabina, indesluttes i dette skrin. Opfylder jeres løfter til Gud".

Hvad der efter reformationen er sket med indholdet, står hen i det uviste. Giveren af dette skab var abbed Henrik Tornekrans. Han var den sidste katolske abbed på klosteret, og førte det igennem reformationen, som ikke fik den store betydning for hans funktioner. Cistercienserne blev ikke ramt af reformationen i større omfang. Klostrene lå ude på landet og vigtigst, de var beskyttede af statsmagten. Deres munke var sønner af den magtfulde adel. Henrik Tornekrans fortsatte da

også i kongens råd, som var der ingen reformation. Hans gravsten, som ligger til højre for Absalons, formodes at have en vis portrætlighed. Undersøgelser af skelettet har vist en deform hage, som afbilledet på stenen. Denne abbed fik i øvrigt af paven lov til i 1516 at bære mitra, hvilken man nu kan se på Nationalmuseet sammen med han bispestav, processionssko og drikkehorn. Mitraen er syet i et snit og af materialer der peger på ca. år 1500 som produktionsår. Måske har den ligget klar til tilladelsen forelå. Topstykket til endnu en bispestav fra Sorø, fra den tidlige middelalder, er ligeledes på Nationalmuseet.

I 1586 var den sidste munk borte, og Frederik d. 2. stiftede Sorø skole, som holdt til i klosteret. Christian d. 4. stiftede det første adelsakademi i 1623, og denne del vil vi ikke her beskæftige os med, men som et sæde for lærdom, lever klosteret videre, om end i nye klæder.

Kilder:

Vilh. Lorenzen: De danske Cistercienserklostres Bygningshistorie. Gad. 1941.

Danmarks Kirker, Nationalmuseet. 1936.

Lars Kelstrup: Sorø Klosterkirke, Sorø Lokalhistoriske Selskab. 2003.

Svend Randvig: Sorøkrøniken I. Finn Jakobsens Forlag 1986.

Korrespondance med Vivian Etting, Nationalmuseet. Feb. 2010.

Nyt om navne

Morten Valdoft Rasmussen og Mathias Borch begge studerende i middelalderarkæologi er siden 2009 ansat som studentermedhjælpere.

Christopher Grønfeldt Petersen, museets studentermedhjælp gennem mange år, har afsluttet sin magisterkonferens i Middelalder- og Renæssancearkæologi ved Århus Universitet med specialet: *Arkæologisk materiale fra den Iberiske Halvø i Skandinavien og det øvrige Nordeuropa, ca. 1100-1600.*

Stine Andersen Højbjerg, museets studentermedhjælp gennem flere år, har afsluttet sit studie med magistergraden i Middelalder- og Renæssancearkæologi ved Århus Universitet med specialet: *Renæssancens bindingsværk i Århus.*

Jytte Bradley er pr. 30. april 2010 ansat som kustode i museets billetsalg.

Lene Mollerup har i 2009 deltaget i Organisationen Danske Museers uddannelse: Museum Undervisnings Uddannelse B

Generalforsamling i sne

Af Jørgen Højland

Selv om det havde sneet hele dagen, mødte en stor skare af Øm Klosters Venner op, da Foreningen 18. februar afholdt generalforsamling i Sognehuset i Ry.

Godt halvtreds deltagere hørte først et spændende foredrag, hvor arkæolog Ejvind Hertz (udgravningsleder på Skanderborg Museum) fortalte om sommerens epokegørende fund ved Vædebro - hvor Illerup Å løber ud i østenden af Mossø.

Selve generalforsamlingen udgjorde anden halvdel af aftenen.

Formandsberetningen er aftrykt omstående - men fra generalforsamlingen kan i øvrigt kort nævnes følgende:

Foreningens regnskab blev godkendt - og kontingentstørrelserne fastholdt på 100 kr. for individuelt medlemskab og 150 for husstandsmedlemskab.

Der er i øjeblikket 61 husstandsmedlemsskaber og 89 individuelle. Hvis et husstandsmedlemsskab dækker over to personer, er den samlede medlemskare på godt og vel 200.

En del af bestyrelsen var på valg - og med baggrund i resultaterne heraf har bestyrelsen konstitueret sig som følger:

Jørgen Højland, formand,
Eva Jensen, næstformand,
Ingeborg Doktor, sekretær,
Torben Christensen, kasserer,
Susanne Nissen Gram,
Tove Tindall,
Jan Bech Andersen.

Ruth Baunsgaard og Hans Krongaard Kristensen er 1. og 2. suppleant,
Jes Andersen og Hans Lyngsgaard er revisorer,
Aase Rasmussen er revisorsuppleant.

Jørgen Højland er udpeget som repræsentant i bestyrelsen for Skanderborg Museum.

Foreningskontakt via E-mail - hurtigere, bedre, billigere!

Af Jørgen Højland

Formanden foreslog på generalforsamlingen, at medlemmerne indberetter deres mailadresse til Venneforeningen.

Ideen er den, at vi via E-mail meget hurtigt og fleksibelt kan udsende forskellige slags orienteringsmaterialer.

Det kan i praksis være: oplysning om nyheder på Øm, om vore arrangementer, oplysning om de andre museumsafdelingens og støtteforeningers arrangementer (vi har gensidig adgang på samme vilkår, som regel gratis), aktivitetskalendere, oplysninger om udflugter - og i det hele taget alt stort og småt, som måtte være af betydning for medlemmerne.

Vi vil fortsat udsende Klostermuseets Nyhedsbrev, aktivitetskalendere m.v. på papir til alle medlemmer.

Et postkassebrev koster 5,50 kr., og med 150 kontingentadresser løber bare én udsendelse rigtig meget op i et lille regnskab som vores. Så mailløsningen betyder flere, hurtigere, bedre og billigere muligheder!

Forslaget blev meget positivt modtaget af generalforsamlingen.

Så vi gør det.

Hvis I vil være med, så send en mail med navn og adresse, samt medlemsnr. til foreningens sekretær på:

venner@k-doktor.dk - og gør det nu med det samme!

Nyt fra Museumsbutikken

Varer

Lysestage af rødbrændt ler til ét lys. Stagen har primitive figurer indridset på alle sider. Lysestagen er sandsynligvis fremstillet på Øm Kloster og er unik i sit præg. Den dateres til tiden mellem 1400-1560. Kopien er fremstillet af den danske keramikker Gertrud Berg, Nørre Vissing, Originalen findes i museets udstilling. **Pris 195,- kr. stk.**

BERETNING PÅ GENERALFORSAMLINGEN 18. FEBRUAR 2010

Af Jørgen Højland.

Lad mig springe til beretningens konklusion med det samme: det forgangne år er, set fra foreningens og bestyrelsens synsvinkel, forløbet godt og tilfredsstillende.

Det har haft sine ups and downs, men som helhed har det været et positivt år, hvor intentionerne med Øm Klosters Venners arbejde er ført ud i livet og har manifesteret sig i et realistisk og godt samarbejde med Skanderborg Museums ledelse og medarbejdere - og her naturligvis især med de medarbejdere, som har knyttet deres daglige virke til Øm Kloster Museum.

Det gode samarbejde træder ikke mindst frem i de mange arrangementer, som i museumssæsonen er gennemført på Klostret. En del er løbet af stabelen i Museets regi, en del i vores, det vil sige ØKVs.

Men uanset ansvaret for tilrettelæggelse og afvikling er de enkelte arrangementer foretaget i en stor grad af praktisk samarbejde - et samarbejde, som efter min og bestyrelsens opfattelse er umådeligt betydningsfuldt for museum og støtteforening, og som forhåbentlig betyder, at museumsgæsterne får en positiv og engageret oplevelse af besøget på Klostret.

Jeg vil gerne plukke nogle eksempler fra den lange række af 2009-tilbud - og gøre opmærksom på, at Lene om lidt følger op med en billedkavalkade.

I slutningen af april fejrede vi Valborgsaften og åbnede dermed museumssæsonen, senere fulgte ”Tur til Voer Kloster med guide og madkurv” (museumsinspektør Lene Møllerup), friluftsgudstjeneste i kirkeruinen (sognepræst Dorthe Gudmund Larsen, Ry), ”Munkenes morgen” (ornitolog Jens Kirkeby, Kirsten Kjærulff og Jørgen Højland), ”Fra bælt til bælt - sommerudflugt til Hesselager kirke, Svanninge Bakker og Brahetrolleborg/Holme Kloster” (lokale guider, Hans Krongaard Kristensen og Jørgen Højland), ”Mad og øl på Øm” (todages middelaldermarked med bistand fra et stort antal in- og eksterne professionelle og hjælpere under ledelse af museumsinspektør Lene Møllerup), ”Kongevalget i Sct. Søren's kirke” (i samarbejde med sognepræst, menighedsråd, skolen og en række foreninger i Gl. Rye), pilgrimsvandring fra Sct. Søren til Øm (sognepræst Henrik Lund og museumsinspektør Lene Møllerup), ”Museum i lommelygtens skær” (museumsinspektør Lene

Mollerup og en række medarbejdere/frivillige), ”Allehelgensaften - kirkeruinen 752 år (Ruth Baunsgaard, Jørgen Højland).

Sæsonen har også indeholdt særlige arrangementer for børn - ligesom der har været en række offentlige rundvisninger i klosterhave og -ruin.

De allerfleste danske museer og kulturinstitutioner (selv mammutinstitutioner som Nationalmuseet, Aros eller Den gamle By) melder i disse år om nedgang i besøgstallet. På den baggrund er det ganske tilfredsstillende, at Øm Kloster Museum i det forgangne år netop overhalede sidste års besøgstal med nogle få stykker. Ikke nogen væsentlig fremgang - men heller ikke nogen nedgang! Museet foretager naturligvis løbende vurderinger af besøgsfrekvensen hos forskellige grupper af museumsgæster, men der tegner sig ikke noget konsekvent billede. F.eks. er tallet af skoleelever og konfirmander faldet, efter at det de foregående år steg ganske væsentligt. Til gengæld er antallet af ”traditionelle” museumsgæster, alene eller i små familie-/vennegruppe, steget.

Vi indførte for nogle år siden muligheden for husstandskontingent som alternativ til enkeltpersonskontingentet. Ideen har slået godt an, og det er vores indtryk, at medlemmerne er glade for muligheden.

I skrivende stund er der 89 individuelle og 61 husstandskontingenter, svarende til mindst 210 medlemspersoner.

Trods de trange tider er det lykkedes at fastholde besøgstallet, og museets arrangementer er blevet godt modtaget. Vi har et godt museum, vi har et meget spændende kulturhistorisk stofområde, og vi har en stor, interesseret gæsteskare!

Så der er utvivlsomt en god arbejdsplatform for den kommende museumssæson. Og det kan godt være nødvendigt med et solidt udgangspunkt, for de økonomiske vinde blæser ikke forårsagtigt i de kommende år. Som alle andre institutioner, der modtager offentlige tilskud, vil Skanderborg Museum (og dermed naturligvis også Øm Kloster Museum) opleve nedgang i tilskudsbeløbene. Og det betyder ikke blot, at man mister kompensation for fordyrelser og prisstigninger, men at man helt direkte får færre kroner at arbejde med. Skanderborg Museums Bestyrelse har for nylig vedtaget et 2010-budget, som er et decideret sparebudget - og så må vi se, hvordan det kan administreres igennem.

Der skal nok, fra både Museets og fra Venneforeningens side, blive brug for ethvert initiativ og enhver opfindsomhed!

Og meget gerne en pæn portion standhaftighed, for intet tyder på, at den økonomiske smalhals vil være overstået i det kommende år.

Inden jeg siger endeligt tak for det forgangne år, vil jeg lige trække et par erindringer frem.

Den ene er fra vores fynske sommertur, hvor vi i Hesselager Kirke gerne ville høre og se den kirkeklokke, som abbed Christian i 1490 bestilte og Johannes Petri herefter støbte til Øm Kloster, og som efter reformationen kom til Hesselager. Vi var nogle stykker som var heldige nok til at få lov til at ringe med klokken - og jeg vil sent glemme fornemmelsen af det "levende" klokkereb, som fysisk forbandt mig i bunden af tårnet med Øms gamle, rungende klokke adskillige etager højere oppe. Præcis sådan må den klokkeringende munk have oplevet det for 500 år siden!

Det andet erindringsglimt er fra friluftsgudstjenesten i kirkeruinen. Pastor Dorthe Gudmund Larsen skulle lede gudstjenesten på denne smukke sommeraften - men netop som vi startede, faldt den første tunge regndråbe. Den blev hurtigt til flere, og menigheden krøb i ly under deres paraplyer. Kun præsten stod uden dække - så det var en indlysende formandspligt at springe til og holde paraply for præsten. Vi holdt skansen til efter prædikenen, hvor vi fortrak til "Kirkehuset" og gjorde gudstjenesten færdig. Udenfor var det skybrud, men inde var stemningen både festlig og højtidelig. Man talte i øvrigt senere om, at elementernes rasen havde markeret, at nye tider var kommet til klostret og at en præsteviet kvinde for første gang siden 1172 havde celebret en gudstjeneste i Øm!

Og så til slut fra min og fra bestyrelsens side en varm tak for et godt samarbejde i det forløbne år. Tak til de mange lokale, bl.a. forretningslivet, som har hjulpet og støttet Venneforeningen og Klostermuseet! Tak til de mange frivillige, som har påtaget sig særopgaver - fra webmaster-opgaver til lugearbejde. Tak til Skanderborg Museums ledelse og medarbejdere, og tak til de øvrige Venneforeninger - og især en varm tak til Lene og til museumspersonale på Øm Kloster!

Sommerudflugt til Sorø

Af Jørgen Højland.

Øm Klosters Venner har i de seneste år besøgt forskellige cistercienserklostre i Jylland og på Fyn. Så nu melder ønsket om en sjællandstur sig.

På generalforsamlingen fornylig var der stor tilslutning til planerne - også

selv om den lange køretur betyder, at vi skal starte ved syvtiden og først regne med at være tilbage i Ry ved 22-tiden.

Rejsemålet bliver i år Vestsjælland, nærmere bestemt Sorø-egnen. I Sorø oprettedes i 1161 et cistercienserkloster (der havde gennem et par årtier været et hensygnende benediktinerkloster) og grundlæggeren var ingen ringere end Absalon.

Klostret udviklede sig hurtigt til at blive et af de mest markante og indflydelsesrige klostre i Danmark.

Sidenhen blev klostret omdannet til uddannelsesinstitution, og klosterområdet huser i dag det berømte Sorø Akademi, sammen med Herlufsholm landets kendteste gymnasiekostskoler.

På udflugten skal vi have base på Sorø Akademi og først og fremmest se den vældige klosterkirke, der i dag fungerer som byens sognekirke. Og vi skal se en række klosterlevninger, som stadig er synlige på grunden: klosterporten, som i sin kerne er fra slutningen af 1100-tallet, og som er Danmarks ældste beboede hus, vi skal se dele af den gamle klostermur og tydelige, men i dag tørlagte kanal- og digeanlæg.

Uden for Sorø skal vi besøge de to fantastiske kirker, Fjenneslev kirke og Bjernede rundkirke. Begge er grundlagt af Hvideslægten og blandt landets interessanteste.

Tilbage på Akademiet skal vi naturligvis have en rundgang i de gamle og nye skolebygninger, høre om kostelevernes dagligdag og traditioner - og nå en travetur i den hundredår gamle park ned mod Sorø Sø.

Vi regner med at blive godt forplejet på Akademiet - med formiddagskaffe, frokost og aftensmad til meget rimelige priser. Derfor regner vi med at prisen kan holdes på kun ca. 550,- Kr.

Prisen er endnu ikke fastsat, men datoen ligger fast:

Søndag 20. juni 2010
med afgang fra Ry Station kl. 7.00 (hjemkomst ca. kl. 22).

Nærmere oplysninger bliver annonceret i dagspressen, ligesom de kan ses på museets hjemmeside. Man kan også ringe til Øm Kloster Museum, 86 89 81 94, eller til turleder Jørgen Højland, 86 89 33 35.

Tilmelding senest fredag 11. juni til Ry Boghandel,
e-mail: 7333@bogpost.dk
telefon: 86 89 10 64.

Estland, tur - retur

Rejseoplevelser fra maj 2009

Af Lene Mollerup

Den nordvestlige del af Estland med Tallinn, Padise og Haapsalu markeret.

I maj 2009 deltog jeg i en international konference i Estland, hvis formål var at sætte fokus på Padise kloster og Estlands rurale middelalderhistorie set i en europæisk kontekst. Jeg var inviteret af en kollega Heli Nurger fra Padise Kloster, der også stod for organiseringen af selve konferencen. De dage i maj fik jeg mulighed for at møde kollegaer og se historiske steder i den nordvestlige del af Estland. Her følger en kort beskrivelse af de oplevelser, undertegnede fik med hjem fra rejsen.

Selve konferencen fandt sted over to dage i Padise, som ligger ca. 40 km. udenfor Tallinn. Der var over 100 deltagere, primært historikere og arkæologer fra Estland og Finland, en foredragsholder fra Sverige og så undertegnede fra Danmark. Konferencsproget var estisk, men der blev simultantolket til

engelsk, hvilket fungerede rigtig godt. Min rejse og mit ophold var sponsoreret af Det Danske Institut i Tallinn.

Padise Kloster

At se det estiske cistercienserkloster Padise var en stor oplevelse. Selve klosterruinen lå kun få minutters gang fra konferencen, og vi fik således en guidet tur i ruinen ved arkitekt og arkæolog Kaur Alttona. Selv om der er sparsomt med skriftlige kilder til klostrets historie, så er ruinerne af klostret ganske velbevarede og en seværdighed.

Lidt historie om Padise kloster

Fra de skriftlige kilder vides det, at munkene kom fra cistercienserklostret Dünamünde ved Riga i Letland. De fik i 1317 tilladelse af den danske konge Erik Menved til at opføre et kloster i Padise, men ved de estiske bønders oprør St. Jørgens nat 1343 blev klostret angrebet, 28 munke slået ihjel og klostret brændt af. Ifølge en skriftlig kilde blev klosterkirken indviet i 1448. Klostrets endelige nedlæggelse skete i 1559, da den livonske ordensmester Gotthard Kettler eksproprierede klostret, opløste konventet og deklarerede, at alle bygninger og ejendomme nu tilhørte Ordenen. Herefter blev klostret omdannet til en militær borg, der fungerede som sådan ind i det 17. århundrede under skiftende ejere. I 1622 og frem til 1766 fungerede klosterbygningerne som privat residens. I dag fremstår Padise som en klosterruin, der varetages af staten.

Padise Kloster ligner ikke et traditionelt cistercienserkloster. Planløsningen afviger på mange måder fra det vi normalt forbinder med et cistercienserkloster, og Padise kloster fremstår mere som en borg end et kloster. Cisterciensordenen var den første klosterorden, der ankom til Estland i kølvandet

Padise kirke og klostrets yderste port.

på missionsarbejdet i Baltikum, og deres klostre bærer præg af tilpasning til omgivelserne, der ikke altid bød de fremmede velkommen. Den oprindelige estiske befolkning gjorde gentagne gange oprør mod landets forskellige fremmede overherrer. Særligt huskes revolten, der går under navnet St. Jørgens Dag oprøret (23. april

Padise klostres østfløj

1343, som der dog varede til og med 1345), hvor der særligt i Harju regionen blev afbrændt borge og kirker. Det stærkt befæstede Padise kloster blev ved denne lejlighed, som tidligere omtalt, indtaget og nedbrændt.

Kirken

Klosterkirken danner nordfløj i det kompakte middelalderlige klosteranlæg. Det er en enskibet langhuskirke, ca. 38 meter lang bestående af 4 fag. Kirken er placeret i 1. stokværk og der er en høj hvælvet kælder under hele kirkefløjen. Kælderens østligste rum består af et større kapel, hvis ottekantede midterpille bærer rummets hvælv. Denne planløsning med kælder under kirkefløjen kendes fra Falkenau Kloster og er ellers ikke benyttet udenfor det gamle Livland (Livland: historisk landskab i Baltikum, der i dag er delt mellem Estland og Letland).

Planløsningen antages at være et produkt af klosterborgens funktion: Fra et forsvarsmæssigt synspunkt var det uhensigtsmæssigt at bygge korsarme og korparti, så derfor måtte den østlige alterzone, hvor de præsteviede munke dagligt skulle celebrere messe udvides til også at omfatte kapellet under kirken. De vestlige kælderrum blev sandsynligvis brugt til opbevaring af forråd.

Klostret

Nyere forskning stiller spørgsmålstejn ved tidligere forsøg på at funktionsbestemme rummene samt dateringen af bygningsafsnittene. I dag argumenteres der for, at ingen af klostrets bygningsafsnit med sikkerhed kan dateres til tiden før 1400. Der er mange uløste spørgsmål angående klostrets planløsning,

og ligeledes diskuteres problemerne vedrørende rummenes funktion: bl.a. synes den formodede kapitelsal i østfløjen at være yderst beskeden, både i størrelse og arkitektur, særligt når man sammenligner med den formodede spisesal i sydfløjen. Ligeledes volder placeringen af munkenes sovesal, der almindeligvis er placeret i østfløjens overetage, problemer. Der er ingen spor efter en nattrappe fra kirke til sovesal og der er ingen spor efter varmekilder i østfløjen. Særligt manglen på varmekilder gør, at det er usandsynligt, at munnene har haft deres sovesal her, da områdets klima ikke tillader ophold i uopvarmede soverum. Der peges i stedet på vestfløjen som muligt soverum, hvor der er spor efter et varmeanlæg i form af en hypokaust.

Der venter en spændende opgave for fremtidige forskere med at afdække Paradise klostrets historie, her er kun medtaget nogle af de spørgsmål, vi ikke kender svaret på – endnu!

Tallin

Mit hotel lå midt i Tallinn. Tallinn, *danskestaden*, som navnet betyder, er en by med mange velbevarede historiske bygninger. Byen var i middelalderen omkranset af en imponerende bymur, der stadig er bevaret i stor udstrækning. Værd at se er de mange middelalderkirker, bl.a. Skt. Nikolai kirken, hvor Bernt Notkes kendte maleri ”Dødedansen” er udstillet, dominikanerklosteret og byens senmiddelalderlige rådhus. Desforuden er der stadig mange flotte senmiddelalderlige hanseatiske købmandshuse i bybilledet.

Jeg besøgte Det Danske Institut i Tallinn, der havde sponsoreret min rejse, og blev meget imponeret over den stærke tilknytning, Estland stadig føler til Danmark. Instituttets leder udtrykte glæde over det danske besøg og benyttede lejligheden til at opfordre til internationalt kultur samarbejde. Et besøg på Tallinn Universitets Historiske Institut var yderligere en oplevelse, hvor jeg fik mulighed for at møde estiske kolleger og se en udstilling om Estlands arkæologiske forhistorie. Det historiske fokus, særligt i de ældre dele af udstillingerne, var præget af en stærk russisk forskningstradition, der således mindede om, at det kun er en kortere årrække siden Estland blev selvstændigt.

Pirita

I udkanten af Tallinn ligger Pirita Kloster. I dag fremstår klosteret som en imponerende ruin, der i middelalderen husede et betydeligt birgittinerkloster, som var et dobbeltkloster for nonner og munke. Klosteret blev grundlagt lige omkring 1400, de første nonner og munke aflagde deres løfter i 1431, og kirken blev indviet i 1436. I 1577 ødelagde russiske tropper klosterkirken, hvis ruin med den stadig bevarede 35 meter høje østgavl, er et imponerende syn. Lige ved siden af det middelalderlige kloster findes et moderne birgittinerklo-

ster af betydelig arkitektonisk interesse, bygget i 2001.

Happsalu

Ved et besøg i Estlands vestligste by Happsalu, beliggende direkte ud mod den milde finske golf, oplevede jeg en anden side af Estlands kultur. Byen er en gammel kulturby, kendt for sine spabade og lave, pastelfarvede træhuse. Området her er stærkt præget af svensk indvandring, der begyndte for mange hundrede år siden. Her besøgte vi Aibolands Museum, der fortæller Estland-svenskernes historie. Af historiske seværdigheder besøgte vi biskoppens borg i Happsalu. En imponerende ringmursborg med egen katedral opført i 1200-tallet. Borgen er i dag delvis en ruin, mens kirken fungerer som protestantisk domkirke.

Happsalu borg og kirke

Estland, tur retur var en spændende kulturhistorisk rejse,

og jeg tør roligt sige: besøg Estland - det kan varmt anbefales. En særlig varm tak skal rettes til min kollega Heli Nürger, der åbnede op for et særligt kultursamarbejde, nu og i fremtiden, og til Det Danske Institut i Tallinn, der gjorde det hele muligt.

Litteratur

Tannberg, Tõnu, Ain Mäesalu, Tõnis Lukas, Mati laur, Ago Pajur 2002: *History of Estonia*, Estonia.

Altoa Kaur 1993: Medeltida estnisk klosterarkitektur, *hikuin* 20, s. 187-198.

Altoa Kaur, 2009: Architecture of Padise Monastery, Current studies and problems, *Medieval Village, Catalogue of papers, Keskaja küla, Ettekannete kataloog*, Padise 2009, s. 18-27.

Tamm, Jan 2002: *Essti Kesgaegsed Kloostrid, Medieval Monasteries of Estonia*. Tallinn. (I denne bog er der et resume på engelsk).

Tamm, Jan 1993: Om utforskningen av den matriella kulturen i Estlands kloster, *hikuin* 20, s. 199-210.

Klosterhaven renoveres

Af Lene Møllerup

Forhistorie

”Da Nationalmuseet og Historisk Samfund for Århus Stift i 1912 for alvor begyndte at udgrave ruinerne af Øm Kloster, der hidtil havde ligget dækket af jord, voksede der nogle forbavsende store lodne bladrossetter frem. Året efter stod disse med stærkt grenede stængler, med smudsiggule blomster, der havde en ubehagelig vammel lugt. Det var den giftige bulmeurt, der voksede frem af frø, som i århundreder havde ligget dybt begravede. Men nu kom de atter frem og gav store planter, som beboerne ikke kendte”.

Således skriver botaniker cand. pharm. Jens Lind om det, der skulle blive begyndelsen til klosterhaven på Øm Kloster. I 1918 foretog han en grundig undersøgelse af klostertomten og dens nærmeste omgivelser og noterede 13 forskellige arter af reliktplanter. Med reliktplanter forstås planter, der enten gennem frø, stængler eller rødder har overlevet siden klostertiden (1172-1561). Disse ”levende fortidsminder” blev en del af den klosterhave, Jens Lind i fællesskab med udgravningsleder og museumsarkitekt C. M. Smidt anlagde ved siden af den nyopførte museumsbygning i 1926. Udover stedets oprindelige reliktplanter forsynede Lind haven med planter fra sin egen have; apotekerhaven i Østbirk, samt fra Botanisk Have i København, hvorfra Axel Lange leverede mange arter til haven i Øm.

Projektet: Restaurering af Danmarks ældste klosterhave

Den gamle have trænger til en kærlig restaurering, og med et legat fra Havefonden af 2007 kan arbejdet påbegyndes. Selve grundplanen med 63 små bede i størrelsen 1 x 1 meter bibeholdes. Men kantningen, der i dag består af teglsten sat på højkant, omlægges, således at der bliver stier imellem de små bede. Stierne vil især lette arbejdet med håndlugning af bedene, men også give besøgende mulighed for nærkontakt med planterne på en anden måde end i dag. Den udpinte jord udskiftes, og de gamle stauder genplanteres nænsomt.

Selve projektet påbegyndes dette forår, når frosten er gået af jorden og forhåbentlig inden museet åbner for sæsonen 30.april.

Formidlings- og forskningspotentiale i Danmarks ældste klosterhave

På Øm Kloster har planternes og havebrugets kulturhistorie en særlig interesse. Munkene var nogle af de tidligste kulturbærere af havekultur til Danmark, og de havde en særlig viden om planternes medicinske anvendelse.

Der er et stort potentiale i forskning og formidling af vores gamle lægeplanter.

Haven besøges årligt af tusindvis af gæster. Ligeledes har museet med fondsstøtte i 2009 lanceret en hjemmeside om klosterhavens planter med det formål at skabe en portal til viden om lægeplanterne i Øm Klosters urtehave, deres kulturhistorie og anvendelse gennem tiderne på en måde, der er tilgængelig for alle. Siden kan ses på www.herbariet.dk

Det er af stor vigtighed, at vores levende kulturarv bibeholdes på de steder, hvor de oprindeligt blev plantet, således at vi i fremtiden har en genbank fra oprindelige planter.

Torsdag d. 24. juni kl. 19.00 inviteres der til åbning af den nyrenoverede klosterhave.

Skanderborgs kirker

Nyt koncept: Guidede ture til alle kommunens middelalderlige kirker

Der er 26 middelalderlige kirker i Skanderborg Kommune. De fleste har stået der i omkring 800 år og nogle få måske i op til 1000 år. Det er gevaldigt meget historie på ét sted, og hvis bygningerne kunne tale, hvad kunne de så ikke fortælle os?

Det stemmer til eftertænkksomhed, når det erindres, at der i de gamle fondeskummer er døbt tusindvis af børn, slægtled efter slægtled – som en ubrudt kæde mellem fortid og nutid. Kummerne, der oprindeligt stod ved kirkens indgang, blev efter reformationen flyttet tæt på eller ind i kirkens kor. På kirkens gamle epitafier eller gravsten kan fortidens barske realiteter direkte aflæses: der berettes om stor børnedødelighed og forøget overdødelighed blandt yngre voksne kvinder, noget vi ikke kender til i dag. At menneskenes livsvilkår hele tiden ændrer sig er kirken således et levende bevis på.

Skanderborg Museum, i samarbejde med de enkelte sogne, vil gennem guide-

de ture til alle kommunens middelalderlige kirker formidle den enkelte kirkes kulturhistorie. Det er planen at tilbyde et par guidede ture hvert år. Første kirketur går til kommunens nordligste hjørne. Vi skal besøge Skivholme Kirke nord for Galten tirsdag d. 1. juni, kl. 19.00. Her vil Sognepræst Thomas Frøkjær og museumsinspektør Lene Møllerup fortælle om *kirken med de fantastiske kalkmalerier*.

Nyt fra Museumsbutikken

Musik

Ormens Guld - CD med Lurpakket. Gruppen kendes fra Mad og Øl på Øm, hvor de synger nordisk, fransk og spansk middelaldermusik og spiller på kopier af middelalderlige instrumenter. **Pris 145,- kr. stk.**

Klosterbryggeriet:

3 nye jubilæumsøl i anledningen af 475 års jubilæet for kongevalget i Skt. Søren Kirke, Gl. Rye 4. juli 1534. Serien, der kaldes Christian 3. har tre varianter: Bier de Garde, Dubble Ale og Kloster Stout. Alle er på 33 cl.

Pris: 25,- kr. stk. (kan fås i gavepakning med 4 stk. til 100 kr.)

Klosterbryggeriets håndlavede klosterbitter destilleret på svendeøl og trukket på mynte, lakridsrod, baldrianrod og mjøldurt. 35. cl. 40 % vol.

Pris: 195,- kr. stk.

Bøger

Naturens kryddersnaps af Anemette Olesen, 144 sider, illustreret. **Pris: 195,- kr. stk.**

Roser – ej blot til pynt af Anemette Olesen, 55 sider, illustreret. **Pris: 175,- kr. stk.**

Maria Planter af Anemette Olesen, 124 sider, illustreret. **Pris: 235,- kr. stk.**

Kildebanden og Jagten på klosterguldet af Tommy Kjeldal Jensen. Spændingsserie fra børn i alderen 9-14 år. **Pris: 160,- kr. stk.**

Nedsatte bøger:

Øm Kloster - kapitler af et middelalderligt cistercienserklosters historie, redigeret af Bo Gregersen og Carsten Selch Jensen. **Pris: 250,- kr.**, normalpris 275,- kr.

Historier i Søhøjlandet, Søhøjlandets Økomuseum. **Pris: 45,- kr.**, normal-

AVE MARIA – En cisterciensisk påskevesper koncert med Hildegard Ensemblet i Sct. Søren's Kirke

Søndag d. 18. april kl. 16 er det muligt, at opleve middelalderens klostermusik når Hildegard Ensemblet synger gregoriansk i

**Gl. Rye kirke
Kirkebakken 1,
Gl. Rye, 8680 Ry.**

Koncerten er arrangeret som et samarbejde mellem Øm Klosters Venner og St. Søren's Kirke og støttet af Kultursamvirket Skanderborg. Formålet er at gøre middelalderens klostermusik autentisk og levende samt skabe en kulturel oplevelse, hvor fortid møder nutid

Hildegard Ensemblet er Danmarks eneste kvindelige vokalgruppe, der har specialiseret sig i middelalderens kirkemusik med et rent gregoriansk enstemmigt repertoire.

Der synges a capella i den tradition, der har levet ubrudt i mere end 1500 år. Musikalsk, men også personligt, ligger udfordringen for koret i, at træde tilbage som enkeltindivid og indgå i den fælles puls og stemning. Genren er ydmyg og anonym, selv når den formidles solistisk.

Denne udtryksform giver en fysisk og auditiv oplevelse af, hvorledes musik, bøn og åndelig fordybelse smelter sammen til en helhedsoplevelse, som er ældgammel, men stadig appellerer til det moderne menneske.

Selve koncerten starter med en historisk introduktion til den gregorianske musikform og til sangenes indhold. Koncerten er udformet som en vesper (hvilket - i den katolske kirke - betyder bøn, der foregår ved solnedgang og indeholder skriftlæsning, hymner og bønner) og sognepræst Henrik Lund deltagende med en bøn og en velsignelse. På denne måde vil oplevelsen komme meget tæt på den tradition, der daglig udspillede sig i Øm Klosterkirke i de næsten 500 år, munkene levede i klostret.

Koncerten starter kl. 16.00.

Billetter a 50,- kr. stk. kan købes ved henvendelse til Øm Kloster Museum på tlf. 86 89 81 94, på info@klostermuseet.dk eller kan købes ved indgangen.

Det sker på Øm Kloster i 2010

April

Søndag d. 18. april, kl. 16:00.
Ave Maria – En cisterciensisk påskevesper i Gl. Rye - Se side 27.

Fredag d. 30. april kl. 10-16. Øm Kloster Museum åbner for sæsonen med ”*Krydsede Klinger*”. Oplev middelalderens soldater under træning og kamp, ved Øm Kloster.

Maj

Lørdag d. 1. maj, kl. 10-16. Arrangementet ”*Krydsede Klinger*” fortsætter.

Kr. Himmelfartsdag, torsdag d. 13. maj, kl. 20:00. Friluftsgudstjeneste i Øm Klosterkirkes ruin ved sognepræst J. H. Lorentzen, Skanderborg.

2. pinsedag mandag d. 24. maj, kl. 03.30. Munkenes morgen – fugletur og fortællinger om morgenlivet i klostret.

Juni

Tirsdag d. 1. juni, kl. 19:00. Skanderborgs kirker – Guidet tur til *Skivholme kirke*. - Se side 25

Søndag d. 20. juni Sommerudflugt til Vestsjælland og Sorø Kloster. Se side 17-18.

Torsdag d. 24. juni kl. 19:00. Åbning af den renoverede klosterhave.

Juli

I munkenes fodspor - rundvisning i klosterruinen på Øm Kloster .
- søndag d. 4. juli kl. 14:00,
- søndag d. 11. juli kl. 14:00,
- søndag d. 18. juli kl. 14:00,
- søndag d. 25. juli kl. 14:00.

August

I munkenes fodspor - rundvisning i klosterruinen på Øm Kloster.
- søndag d. 1. august kl. 14:00,
- søndag d. 8. august kl. 14:00.

Weekenden 14. og 15. august kl. 10:00. ”*Mad og Øl på Øm*” – klosterfestival med ølsmagning & middelaldermarked ved ruinerne af Øm Kloster

September

Søndag d. 26. september kl. 11-16. Pilgrimsvandring fra Sct. Sørensen Kirke (Gl. Rye) til Øm Kloster.

Oktober

Torsdag d. 21. oktober Kl. 19:00-21:30. Museum i lommelygtens skær.

Søndag d. 31. okt. Kl. 18:00.
Alle Helgensaften på Øm.

Læs mere på hjemmesiden
www.klostermuseet.dk